

BOLALAR NUTQINI O'STIRISHDA ONTOGENEZ-PSIXOLINGVISTIK OMILLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

No'mon Xakimovich Rajabov
BuxDPI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqini o'stirishda ontogenez-psixolingvistik omillarning o'rni va ahamiyati ilmiy- nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nutqiy vaziyat, individual strategiya, til belgilari, lingvistik va kommunikativ kompetentsiya, semantik komponent, til belgilari va hokazo.

XX asrning ikkinchi yarmida lingvistik bilimlarning ilmiy paradigmasining o'zgarishi natijasida tadqiqotchilarning qiziqishi til birliklarining tizimli va tarkibiy xususiyatlaridan kommunikativ vaziyatning o'ziga xos sharoitida ulardan foydalanish xususiyatlariga o'tdi. Lekin tildan foydalanish nutqiy vaziyatning shartlariga qarab, so'zlovchi tomonidan lingvistik vositalarni saqlash va tanlashning individual strategiyalari bilan bog'liq.

Zamonaviy tilshunoslik va psixolingvistikadagi antropotsentrik yo'nalish nutq xatti-harakatlarining individual strategiyalarini ko'rib chiqishga imkon berdi. Shaxsga lingvistik va kommunikativ kompetentsiya tashuvchisi sifatida qarash lingvistik shaxs tushunchasini kiritish imkonini berdi.

Nutq faoliyatida lingvistik vositalardan foydalanishning universal strategiyalarini tavsiflashda psixolingvistika yutuqlariga asoslanib va shu bilan birga ontogenezda til qobiliyatini shakllantirishning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, lingvistik shaxs tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish tavsiya etiladi: lingvistik shaxs - bu nutq faoliyatida shaxsning lingvistik qobiliyatini amalga oshirishning individual strategiyalari to'plamidir. Bunda lingvistik qobiliyatning barcha boshqa komponentlarini birlashtirib, ularning har birining rivojlanishiga ta'sir etuvchi semantik komponent yetakchi rol o'ynaydi. Ammo til belgilari nafaqat atrofdagi dunyo haqida ob'ektiv ma'lumotni beradi (ular ob'ektiv modallikni amalga oshiradilar); ular so'zlovchining aytilayotgan narsaga individual munosabatini ham ko'rsatadi (ya'ni, ular subyektiv modallikni amalga oshiradilar).

Til shaxsi kommunikativ vaziyatning elementlarini ma'lum bir tarzda izohlaydi, shuning uchun lingvistik shaxsning qiymat yo'nalishlarini nutq vaziyatining tarkibiy qismlari sifatida ko'rib chiqish o'rinlidir.

Til shaxsini o'rganishga aksiologik yondashuv zarur. Bolalar nutqini o'rganishda aksiologik jihat ayniqsa muhimdir, chunki u tilni o'zlashtirish jarayonida bolaning qadriyat ustuvorliklarini shakllantirish dinamikasini ochib beradi. Til shaxsining qadriyat yo'nalishlarini ikki nuqtai nazardan ko'rib chiqish tavsiya etiladi: bir tomondan til orqali ifodalangan qadriyatlar (madaniy, umuminsoniy va boshqalar) va til birliklarining o'z qadriyatlari (ichida). ob'ektiv va sub'ektiv modallikni amalga oshirish qobiliyatining shartlari) - boshqasi bilan. Birinchi turdagi qadriyatlar, birinchi navbatda, ma'lum bir kommunikativ vaziyatni baholashdan kelib chiqadigan shaxsiy ma'nolarni qamrab oladi.

Ko'rinib turibdiki, qadriyat ma'nolari til tizimining barcha darajalari (fonetik, morfologik, leksik-semantik, sintaktik) vositalari orqali ularning semantik anglashining yetakchi roli bilan amalga oshiriladi. Ular baholovchi lug'at va konnotativ ma'nolar muammosi bilan chambarchas

bog'liq. Baholash ma'lum qadriyatlar tizimi bilan bog'lanishni anglatadi; boshqacha aytganda, oddiy yoki ko'p komponentli muayyan ma'noni belgilash demakdir.

Muloqot ishtirokchisi tomonidan baholashni tanlash vaziyatni umuman yoki uning alohida elementlarini "yaxshi - yomon" dixotomiyasiga asoslangan ma'lum qiymatlar shkalasi bilan bog'lash natijasidir. Vaziyatni tahlil qilish ekstralingvistik xususiyatlarga asoslanadi.

Vaziyatning tarkibiy qismlarini baholash jarayonida qarama-qarshilik strategiyalari rivojlanadi, ular bola tomonidan o'zlashtirilgan birinchi semantik munosabatlarga aylanadi. Bola nutqida ma'nolari faqat uning lingvistik ongida qarama-qarshi bo'lgan so'zlar paydo bo'ladi - "psixologik qarama-qarshiliklar" (A. A. Zalevskaya atamasi). Bu erda juda ko'p lingvistik yangiliklar paydo bo'ladi, xususan, qarama-qarshi strategiyalarni o'zlashtirish bilan bog'liq (birdan - to'satdan, yomon - juda sog'lom, negro - grittenok, sharmandalik - sharmandalik, chiroq - chiroqsiz va boshqalar).

Til tizimining "uyg'unligi" ning ichki buzilishi natijasida yuzaga kelgan boshqa misollar barcha bolalar uchun xos emas va eng muhimi, bunga ishonish uchun hech qanday sabab yo'q (hech bo'lmaganda bugungi kunda). bor. Bunday bolalar yangiliklarining lingvistik sabablardan tashqari boshqa generativ sabablari ham bor. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, tilda ko'plik shakli umuman ko'rsatuvchi ko'pligini anglatmaydigan otlarning mavjudligi kabi lingvistik "anomaliya", masalan, o'g'il bolalar, lekin qizlar tomonidan emas.

Shuning uchun, bolalar nutqining bunday xususiyatlari tilning ba'zi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, shuningdek, bolalar nutqining mutlaqo o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, haqiqatan ham haqiqiy individual xususiyatlarga bog'liq bo'lishi kerak va bu atama ularga maxsus belgilanishi kerak.

Vaziyat so'nggi yillarda individual xususiyatga ega bo'lgan bolalar nutqining boshqa bir turi bilan - tilga tashqi omillar ta'sirida yuzaga keladigan xususiyatlar bilan ancha murakkabroq ta'sirga ega bo'ladi.

So'nggi yillarda mahalliy ontolingvistikada individual xususiyatlarni bir qator omillar bilan belgilanadigan xususiyatlar sifatida tasniflash odatiy holga aylandi. Bundan tashqari, ko'p narsa nutq faoliyatining nutqdan tashqari, kommunikativ kontekstiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зелевская А.А. // К вопросу о лингвистических способностях школьников., Санкт-Петербург-2011. С- 429.
2. Корнев А.Н. // О функциональной системе языка и речи в онтогенезе: языковые и процедурные аспекты., Санкт-Петербург- 2011. С-511.